

РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСВІТИ

УДК 372.881.1

Ірина Дирда

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Дирда І. А. Принципи навчання української мови як іноземної: теоретичні проблеми.

У статті розкривається сутність поняття «принцип навчання», аналізуються погляди українських і зарубіжних науковців стосовно різних принципів навчання мови. Виокремлено загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи навчання української мови як іноземної.

Ключові слова: принципи навчання, українська мова як іноземна, принципи навчання української мови як іноземної, загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи навчання.

Дырда И. А. Принципы обучения украинскому языку как иностранному: теоретические проблемы.

В статье рассматривается сущность понятия «принцип обучения», анализируются взгляды украинских и зарубежных ученых относительно разнообразных принципов обучения языку. Выделены общедидактические и лингводидактические принципы обучения украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: принцип обучения, украинский язык как иностранный, принцип обучения украинского языка как иностранного, общедидактические и лингводидактические принципы обучения.

Dyrda I. A. Principles of studying Ukrainian as a foreign language: problems of theory.

The paper accentuates the essence of the term “principles of education”, the views of Ukrainian and foreign scientists concerning different principles of education are analyzed. The paper marks out general didactical and linguistic didactical principles of studying Ukrainian as a foreign language.

Key words: principles of education, Ukrainian as a foreign language, principles of studying Ukrainian as a foreign language, general didactical and linguistic didactical principles.

У сучасних умовах більшість українських вищих навчальних закладів визначає навчання іноземних студентів одним із пріоритетних напрямів освітньої діяльності. Українська мова для студентів-іноземців потрібна як засіб реального спілкування з україномовними людьми під час навчання і професійної діяльності, тому проблема принципів навчання мови, а саме української як іноземної є достатньо нагальною в Україні.

Мета статті – проаналізувати підходи науковців щодо виокремлення принципів навчання української мови як іноземної.

Специфіка методики викладання української мови як іноземної полягає в тому, що сам предмет навчання стає засобом засвоєння фахових предметів, пізнання нового середовища, нової культури, нових традицій. Вивчення мови є засобом отримання професійної освіти та розвитку особистості, що може вести діалог культур.

Особливість сучасного стану у викладанні іноземної мови навчання полягає в докорінній зміні методичної та методологічної парадигми мовної освіти. Концепція мовної

підготовки іноземців у ВНЗ України є невід'ємним складником державної Концепції мовної освіти та ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Закону України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта: Україна XXI століття», Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти.

Принципи навчання зумовлюють пріоритетні особливості навчального процесу, детермінують його зміст, уможливають доцільний вибір методів і прийомів навчання. Наукове обґрунтування принципів навчання було започатковане в працях Ф. Дистервега, Я. Коменського, Г. Песталоцці, К. Ушинського. На сучасному етапі українські дидакти та лінгводидакти (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко) визначають принципи навчання як «першооснову», закономірність, за допомогою якої повинна функціонувати і розвиватися система навчання дисципліни; як вихідні положення, що в сукупності формулюють вимоги до навчального процесу та його складників: цілей, завдань, методів, засобів, процесу навчання. Окреслене поняття віддзеркалює та узагальнює природні закони, які людина пізнає і намагається ефективно використовувати.

Згідно з Концепцією мовної підготовки іноземців у ВНЗ України, оволодіння іноземними студентами мовою навчання (українською) регулюється загальнодидактичними та лінгводидактичними принципами, які забезпечують формування гармонійної вторинної мовної особистості [6].

Мовна підготовка іноземних громадян ґрунтується на загальнодидактичних принципах гуманізму, людиноцентризму, єдності навчання, особистісного розвитку й виховання, науковості, наочності, системності та послідовності, усвідомленості й доступності, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, диференціації та індивідуалізації, міжкультурного діалогу, застосування різних форм навчальної діяльності, реалізації міжпредметних зв'язків.

Обов'язковою вимогою реалізації завдань мовної освіти іноземців є дотримання лінгводидактичних принципів комунікативності, урахування комунікативних потреб, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, етапності та концентричності в поданні мовного матеріалу, його комплексної та ситуативно-тематичної організації, функціональності відбору мовного матеріалу, опори на текст як основної одиниці навчання, контрастивного підходу з урахуванням рідної мови [6].

Термін «гуманізм» багатозначний, оскільки впродовж історії його витлумачували по-різному. Гуманізм у навчальному процесі, передовсім, означає людяність, високий рівень психологічної терпимості (толерантності), пошана до особистості та її гідності, подолання психологічних бар'єрів (стереотипи та етноцентризм) (С. Русова, А. Макаренко, Я. Корчак, В. Сухомлинський, М. Монтесорі, Р. Штайнер).

Певні якості студента можуть бути (або не бути) сформованими залежно від того, у якому освітньому середовищі (психологічний клімат, матеріальна база, технології) здійснюється навчально-пізнавальна діяльність цього індивіда. Тому для того щоб сприяти повноцінному розвитку кожного студента, зокрема іноземця, діяльність викладача повинна ґрунтуватися на принципах гуманізму, толерантного ставлення до особистості.

Принцип науковості, на думку деяких дослідників (В. Гумбольдт, В. Загороднова, Л. Щерба, А. Щукін), потребує насичення мовних знань достовірними фактами. Виокремлення лінгвокраїнознавчих матеріалів у мовному аспекті передбачає засвоєння студентами інформації, що залучає оволодіння безеквівалентною, фоновою лексикою, фразеологічними одиницями з

культурним складником, що віддзеркалює норми, цінності, характер, життєвий досвід, світосприйняття народу. Принцип науковості передбачає підбір навчального матеріалу, який відповідає рівню сучасної науки, а також формування у студентів правильних уявлень про загальні методи наукового пізнання та його закономірності [7].

Принцип науковості, з поданої точки зору, буде актуальним для розвитку полікультурної компетентності іноземних студентів. За реалізації цього принципу навчання студент засвоює методи наукового пізнання, здійснює пошукову та пізнавальну діяльність, формує уміння спостерігати, порівнювати, класифікувати та узагальнювати.

Відповідно до принципу наочності навчання будується на певних образах, які безпосередньо сприймаються студентами (Б. Беляєв, Л. Гуров, Л. Занков, І. Зимня, Я. Коменський, О. Леонтєв, К. Ушинський, Ф. Шемякін та ін.). Цей підхід ґрунтується на даних психології, згідно з яким змішаний тип пам'яті за участю зорових уявлень у більшості дорослих людей найбільш поширений. Зорова пам'ять сприяє більш високим результатам запам'ятовування, ніж слухова.

Усвідомлення наочних образів об'єктів, процесів та явищ разом з мисленнєвими і сконструйованими моделями утворюють зміст принципу наочності в навчанні студентів.

Принцип систематичності та послідовності (Ю. Бабанський, П. Груздев, М. Данилов, М. Казанський, Б. де Куртене, С. Ріверс, М. Скаткін) надає процесу навчання логічної спрямованості. За цим принципом матеріал розміщують у певній послідовності, залежно від специфіки мовних категорій та структурних зв'язків, що їх пов'язують. Так, наприклад, навчання лексики слід починати з окремого слова та пояснення його лексичного значення, після чого ознайомити студентів із групою слів, потім вони визначають їх походження та функціонування.

Принцип свідомості (Б. Беляєв, В. Артемов, Н. Гальскова, Н. Гез, Н. Колеснікова, А. Щукін) передбачає розуміння студентами одиниць, які складають зміст іншомовного мовлення, та способи використання таких одиниць для побудови висловлювання.

Умовою оволодіння вміннями та навичками комунікації є врахування принципу свідомості. На думку З. Бакум, «опора на свідомість особливо важлива у процесі засвоєння мов із розвинутою морфологічною системою, до яких належить і українська. Тому навіть на початковому етапі необхідний хоча б мінімум теорії, інакше процес навчання перетвориться на механічне зазубрювання кількох стандартних діалогів, якими не можна буде послуговуватися навіть у незначно зміненій ситуації» [2, с. 230].

Згідно з думкою О. Беляєва, В. Дороз, В. Загородної, М. Пентилюк, принципи наступності й перспективності потребують визначення взаємозв'язку між попередньо засвоєними знаннями та тими, що студенти набувають під час вивчення останнього матеріалу на поточному етапі. У результаті збагачення лексичного запасу ґрунтується на попередньому досвіді, що забезпечує його раціональне використання у процесі вивчення нової інформації [4].

Принцип зв'язку теорії з практикою (Ю. Бабанський, М. Данилов, Є. Мединський, Д. Ушинський) встановлює в навчанні рівномірне чергування теорії та практики у процесі оволодіння іноземною мовою. За цим принципом культурологічна лексика повинна збігатися з потребами студентів, відображати життєві реалії. Відповідно, мовні одиниці, що вивчаються, повинні мати зв'язок з життєвим досвідом: наповнюватися інформацією про країну, спосіб життя її громадян, матеріальні та духовні цінності, національний характер.

Необхідність урахування принципу індивідуалізації під час вивчення іноземної мови доведена у працях С. Барінової, Н. Гальскової, А. Щепилової, Г. Нойнера. Принцип

індивідуалізації має особливе значення у розвитку особистості студента. Цей принцип передбачає врахування індивідуальних особливостей студентів, зокрема іноземців, під час розв'язання комунікативних задач, надання можливості спиратися на свої потреби й інтереси і виконувати диференційовані завдання. У свою чергу виконання таких завдань розвиває навички самостійної роботи з мовою, уміння працювати з довідниками, самостійно оформлювати і передавати отриману інформацію, розвиває мислення та творчі здібності студентів.

Комунікативний принцип є провідним у навчанні іноземної мови, зокрема української. Комунікативність – це ознака орієнтації змісту навчання на спілкування, яку визначають природа комунікації, мета і комунікативні потреби студента. Г. Винокур наголошує, що «мова є лише тоді, коли вона вживається..., у реальній дійсності склад мови виявляється лише в тих чи тих формах її вживання» [3, с. 221].

Під комунікацією не варто розуміти лише говоріння, оскільки вона означає слухання, сприйняття та розуміння мови співрозмовника, вплив на співбесідника, культурні аспекти, мовленнєву поведінку суб'єкта, мовні засоби вираження інформації. На думку В. Костомарова та О. Митрофанової, комунікація відіграє провідну роль у розв'язанні життєвих завдань, оскільки залучає партнерів до співпраці, коли постають важливі питання. Це передбачає активне втручання мови у процес навчання задля спілкування, письмового й усного обміну інформацією, що сприяє формуванню практичних навичок володіння українською мовою [5].

Концентричний розподіл матеріалу є одним із головних принципів навчання іноземної мови. Комунікативність навчання передбачає розміщення навчального матеріалу кількома замкнутими циклами. Такі цикли називають концентрами. Кожен концентр складає комунікативне ціле в такий спосіб, щоб уже після першого концентра студенти мали змогу спілкуватися, ставити питання, читати тексти певних типів. Студенти отримують у кожному концентрі матеріал, достатній для побудови мовлення в певній сфері спілкування. Разом із ситуативно-тематичним ознайомленням з навчальним матеріалом концентричний принцип уможливорює повторення граматичних явищ у процесі навчання. Послідовність навчального та мовного матеріалу забезпечує перехід «від простого до складного», «від засвоєного до нового» і, отже, забезпечує розвиток умінь та навичок студентів по спіралі [5, с. 31–34].

Із принципом концентризму пов'язане виокремлення етапів навчання. Згідно з Концепцією мовної підготовки іноземних студентів у ВНЗ України визначено початковий, поглиблений (основний) та завершальний етапи навчання [6].

У працях З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, Т. Ладиженської, М. Львової, М. Пентилюк, І. Рахманова знаходиться відображення принцип текстцентризму. Науковці наголошують, що у процесі читання відбувається аналіз різнопланової екстралінгвістичної та лінгвістичної інформації, засвоєння лексики та виокремлення необхідних граматичних структур, відпрацювання мовленнєвих навичок і формування умінь у різних видах мовленнєвої діяльності. За допомогою зв'язної структури тексту для студента стає можливим опанувати певні одиниці системи мови, яка вивчається в мовному оточенні без відриву від контексту. Це сприяє правильному вибору та вживанню слова у відповідному мовному середовищі, формує здатність інтуїтивно відчувати відповідність слова / словосполучення змісту загалом [1].

На думку З. Бакум, текст є важливим інструментом у процесі оволодіння чотирма видами мовленнєвої діяльності; на його підґрунті відбувається формування комунікативної

компетентності, у результаті чого досягається одна з головних цілей – продукування власного висловлювання. Науковець розглядає текст як джерело засвоєння мовних одиниць, усвідомлення семантичної, структурно-композиційної та комунікативної особливості висловлювання; формування вміння відтворення останнього як одиниці міжособистісного спілкування. Саме тому лінгводидакти здійснюють відбір текстів, які залучали б виховний аспект, формували особистість користувача, враховуючи історико-, етно-, соціо- та психолінгвістичні характеристики мови [1].

Особливу увагу принципу врахування рідної мови студентів приділено у працях Н. Гальскової, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Реформаторського, А. Супруна, Л. Щерби, А. Щукіна та ін. Науковці зазначали, що орієнтація мислення на рідну мову є головною проблемою під час навчання іноземної мови. Через це виникає стійка «картина світу», яка значно відрізняється від тієї, якою володіють носії мови. Ситуація ускладнюється ще й тим, що категорії нерідної мови інтерпретуються з позиції рідної, – отже, ознайомлюючись із поняттями чужої мови, студент підсвідомо співвідносить їх з тими, що є в його власній, не підозрюючи, що системи понять в обох мовах можуть не збігатися в силу наявності несхожих предметів дійсності, які ті віддзеркалюють. Ця обставина майже унеможливило мислення нерідною мовою, проте її слід урахувувати, адже, за словами М. Вятютнева, В. Костомарова, О. Митрофанової, Є. Степанової, «навіть ті, хто дуже добре володіє другою мовою, зазвичай мислять нею, лише «відштовхуючись» від рідної, і не здатні «забути в ній рідну мову»; у більшості ж випадків студенти, які послуговуються другою мовою, «перекладають» на неї свої думки, що матеріалізуються спочатку в рідній» [5, с. 114].

На думку Н. Алієвої, реалізація принципу врахування рідної мови передбачає добір таких прийомів навчання, які полегшували б перенесення сформованих у рідній мові мовленнєвих навичок за схожості явищ рідної та нерідної мов і запобігали б інтерференції останніх за наявності розбіжностей між явищами в обох мовах.

А. Щукін вважає, що «за умови схожості явищ рідної та іноземної мови студент переносить за аналогією навички та вміння словотворення, конструювання і трансформації речень рідної мови в нові умови спілкування» [7, с. 238].

Підсумовуючи, потрібно ще раз вказати на складність і багатоаспектність проблеми принципів навчання мови. У статті було виокремлено такі принципи навчання української мови, як іноземної: принцип гуманізму, принцип науковості, принцип наочності навчання, принцип систематичності та послідовності, принцип свідомості, принципи наступності й перспективності, принцип зв'язку теорії з практикою, принцип індивідуалізації, комунікативний принцип, концентричний принцип, принцип текстоцентризму, принципу урахування рідної мови студентів. Урахування зазначених принципів навчання під час навчання української мови іноземних студентів устанавлює зв'язок між соціокультурним, мовним та мовленнєвим компонентами навчання.

Література

- 1. Бакум З. П.** Принципи навчання фонетики української мови // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. 3 / [заг. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – С. 131–138.
- 2. Бакум З. П.** Українська мова як іноземна : Лінгводидактичні проблеми / З. П. Бакум // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. 5 / [заг. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. – С. 226–232.
- 3. Винокур Г. О.** Избранные работы по русскому языку / Григорий Осипович Винокур. – Москва : Учпедгиз, 1959. – 492 с.
- 4. Дороз В. Ф.** Лінгвокультурологічний підхід

до вивчення української лексики у 5–6 класах шкіл з російською мовою навчання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / Дороз Вікторія Федорівна. – Бердянськ, 2005. – 270 с. **5. Костомаров В. Г.** Методика преподавания русского языка как иностранного / В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова. – Москва : Русский язык, 1990. – 269 с. **6. Ушакова Н. І.** Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України / Н. І. Ушакова, В. В. Дубичинський, О. М. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. Міжпредметні зв'язки : [зб. наук. праць]. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 19. – С. 136–146. **7. Щукин А. Н.** Методика преподавания русского языка как иностранного: [учебное пособие для вузов] / Анатолий Николаевич Щукин. – Москва : Высшая школа, 2003. – 334 с.

УДК: 378.147

Ольга Дубцова

ВЕРБАЛЬНІ ЧИННИКИ УСПІШНОГО ВЕБ-КУРСУ

Дубцова О. В. Вербальні чинники успішного веб-курсу.

Стаття присвячена розкриттю впливу вербальних чинників на сприйняття інформації у процесі навчання. У роботі обґрунтовано доцільність врахування вербальних чинників під час створення веб-курсу як елементів, що відіграють провідну роль у сприйнятті та опануванні навчального матеріалу. Надано загальні рекомендації, які слід враховувати у процесі підготовки веб-курсу, зокрема окреслено особливості створення веб-курсу з іноземної мови.

Ключові слова: веб-курс, вербальні засоби комунікації, інформаційно-комунікаційні технології, навчальний процес.

Дубцова О. В. Вербальные факторы успешного веб-курса.

Статья посвящена раскрытию влияния вербальных факторов на восприятие информации в процессе обучения. В работе обоснована целесообразность учета вербальных факторов при создании веб-курса в качестве элементов, играющих ведущую роль в восприятии и освоении учебного материала. Представлены общие рекомендации, которые следует учитывать в процессе подготовки веб-курса, в частности обозначены особенности создания веб-курса по иностранному языку.

Ключевые слова: веб-курс, вербальные средства коммуникации, информационно-коммуникационные технологии, учебный процесс.

Dubtsova O. V. Verbal factors of an effective web course.

The article studies the influence of verbal factors on the information perception while learning. The paper proves the expediency of considering verbal factors when creating a web course, as elements, playing a leading role in the perception and mastering of educational material. We have supplied general guidelines, which should be taken into account when preparing a web course as well as outlined some particular features of creating a web course in a foreign language.

Key words: educational process, information and communications technologies, verbal means of communication, web course.

Актуальність роботи визначається необхідністю пошуку нових форм взаємодії викладача-студента в межах навчального процесу задля відповідності вимогам сучасної